

Olumsuzlama (Negation) ve Bilimin Gelişmesi

Ceviren MEHMET TİM

Hegel yadsıma kavramını nitelikle birleştirir. «Varolan belirlilik» (Seiende Bestimmtheit) biçimindeki nitelik (G. W. F. Hegel: Mantık Bilimi. Birinci Bölüm, Leibzig 1951, s. 95; ve Felsefi Bilimler Ansiklopedisi, paragraf 90), yani varoluş'un (Dasein) belirliliği, kendisini olumsuzlayanı yine kendi içinde barındırır.* Buna karşılık salt soyut varlık (rein abstraktes Sein) olumsuzlayamaz; o, «belirsiz tanımlanamaz»dır (G. W. F. Hegel: Mantık Bilimi. Birinci bölüm, s. 66) ya da «niteliksiz varlık»tır (aynı eserde) ya da «bütün belirlenmelere kapalı»dır (aynı eserde) ya da «salt belirsizlik ve boşluk»tur (aynı eserde) ve bu nedenle de «gerçekte hiçlik»tir. Mutlak soyut varlık, tüm somut belirlenmelere kapalı bir «somut olumsuz»dur (absolut Negative) (G. W. F. Hegel: Felsefi Bilimler Ansiklopedisi, paragraf 87.) Varlık ile yokluğa dönüşen varlığın birleşmesiyle oluşan nitelik, kendi içinde belirlilik taşır ve kendisini olumsuzlayan bir öteki şeyin (Anderes) karşıtı olan bir şey (Etwas) olarak belirir. Hegel'in anlayışına göre olumsuzlama, soyut hiçlik değildir (bak: Aynı eser, paragraf 91), tam tersi niteliksel olarak belirlenmiş bir varlıktır ve belirliliği, olumsuzladığı varlığın belirliliğiyle belirlenen bir şeydir (Etwas).

Devam edelim: «Şey, niteliği gereği, ilk olarak bitimlidir ve ikinci olarak da *değişir*, öyle ki bitimliliği ve değişirliği varlığındandır» (Aynı eser, paragraf 92).* Bir şey kendi niteliğiyle *olumsuzlanırsa* ne olur: Bir kere bu olay bitimli niteliğin soyut bir olumsuzlamasıdır ve böylece olumsuz olarak (ya da «kötü» olarak) belirlenen bir bitimsizliktir; sonra bu bir şeyin nitelik olarak belirli bir öteki şey tarafından olumsuzlanmasıdır. Şeyin *olumsuzlanması* olarak bu öteki şey, şeyin soyut bir karşıtıdan başka bir şey değildir, üstelik şeyin niteliğinin karşıtı yine şeyin niteliğiyle belirlenir; şeyi olumsuzlayanın, şeyin niteliğini ortadan kaldırması, iki ayrı anlam taşır: Şeyi olumsuzlayan şeyin niteliğini hem yok eder, hem de o niteliği korur. «Böylece ortadan kaldırılan, aynı zamanda da korunan olmaktadır.» «Bu varolmayandır, ama bir varlıktan çıkan sonuçtur. Bu nedenle içinden çıktığı belirliliği kendi içinde saklamaktadır.» (G.W.F. Hegel: Mantık Bilimi, birinci bölüm, s. 94) Bir başka biçimde açıklayalım: Somut karşıt biçiminde bir olumsuzlama, yalnızca bir soyut olumsuzlama değildir, o aynı zamanda bir *olumlamadır* (Position), yani olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır (Negation der Negation), yani şeyin kendisiyle birleşmesidir. Bu nedenle Hegel şunun üzerinde özellikle durur: «Bi-

* Bu yazı da, yoğun bir Hegelci dille başlıyor. Yazarın, bütünde varmak istediği nokta, Hegel diyalektiği ile, Marksist diyalektiğin «nicelik birikimi-nitelik değişimi» anlayışı arasında bir denge kurmak.

* Hegel terminolojisinin yoğunluğu bu paragrafta da devam ediyor. Burada varılmak istenen nokta, Hegel'de, bir çelişkinin kendi dolaysız karşıtı ya da antitezi tarafından belirlenmesi. Yazar, Hegel'den, örneğin «şeyin *değişirliği*» gibi Marksizm'e uygun düşünceleri çıkarıyor. Bir yandan da, yazının sonunda görüleceği gibi, Hegel'ci çelişki ilkesinin Marksist çelişkiyle uyumlayacak bir yanını tesbit etmeye çalışıyor. Bu da, Marksizm'de, çelişkilerin karmaşık bütün içinde birbirlerini karşılıklı belirlenmeleri, oysa Hegel'de her çelişkinin kendi içinden belirlenen bağımsız ve ayrı bir bütün olması sorunu.

rinci olumsuzlama ile ikinci olumsuzlama, yani olumsuzlamanın olumsuzlaması arasındaki fark gözden kaçırılmamalıdır; çünkü bunlardan ikincisi *mutlak*, somut olumsuzlamadır, ama buna karşılık birincisi *soyut* olumsuzlamadır.» (Aynı eser, s. 103.) Hegel'in bu ünlü dönüşümlerini Marksist-Leninist felsefenin ışığı altında yorumlarken, kanımca şu sorunların gözden uzak tutulmaması gerekir:

1) Hegel'deki olumsuzlama, olumsuzlama ve olumsuzlamanın olumsuzlaması, salt *mantıkî, zamansız* bir diyalektik olarak karşımıza çıkıyor;* Hegel'in diyalektiği *zaman içindeki gerçek* evrimin süreçleriyle ilgili değildir. Hegel'in şeyi öteki şey karşısında, onun bir yadsıması olarak belirmiyor; tam tersi, şeyin *kavramı belirlenmesi* gereği, öteki şeyin karşıtı kendi içinde *barındırıyor*; belirlenen nitelik bir zaman süreci içinde yadsınmıyor, tam tersi, varolan belirlilik olarak nitelik, *aynı zamanda* öteki şeyin bir yadsıması oluyor: *omnis determinatio est negatio*.* Aynı biçimde somut yadsıma da gerçek bir zaman süreci içinde yeniden yadsınmıyor, o zaten yadsımanın yadsınmasıdır, türediği niteliğin belirliliğini o yine kendi içinde taşımaktadır, bu nedenle olumsuzlamadır, yani olumsuzlamanın olumsuzlamasıdır.

Hegel'deki yadsımanın yadsınması yöntemi bu nedenle *kavramların mantıkî gelişmelerinin bir yöntemidir*, ama maddî ya da düşüncel (ideel) nesnelere gerçek evrimin düşünsel biçimde kavranmasının ve yansıtılmasının yöntemi değildir. Yadsımanın yadsınmasını nesnel bir süreç olarak belirlemek için, yani ona diyalektik-maddeci görüşle bakarak onu gerçek nesnelere evrim-yasalarına dönüştürmek için, Hegel'in mantık şemalarını gerçek bir sürecin potansiyel olarak eritmek zorunludur. Bunun anlamı şu: İşin içine zaman faktörünü sokmak gerekir; böylece, Hegel'in kavramsal analizinin mantıkî aşamaları olarak nitelediği şeyleri, nesnel evrim sürecinin gerçek aşamaları olarak birbirinden ayırmak, onları belirli bir zamansal sıralamaya tabi tutmak bir zorunluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

2) Evrime yönelik maddî ya da düşüncel (ideel) bir nesne, her şeyden önce birçok niteliğin bir bütünüdür. Soruna salt teorik açıdan bakarsak, nesnenin bu sözkonusu ettiğimiz birçok niteliğinden her biri, nesnenin evriminin akışı içinde yadsınabilir. Bu anlamda nesne, belirli bir *yadsıma potansiyelinin* ya da aynı zamanda belirli bir *yadsıma gücünün* (Negationsmächtigkeit) etkisi altındadır. Tek tek yadsınan tekil nitelikleri temsil edebilen (karakterize edebilen) parametre, *yadsıma parametresi* (Negationsparameter) olarak adlandırılır.* Bu terimin kullanılmasıyla nesnenin evrim süreci, aynı anda oluşan ya da birbirini izleyen diyalektik yadsımalardan bir süreci olarak anlaşılacaktır; bu yadsımalardan her biri ayrı bir yadsıma parametresiyle karakterize edilmektedir. Başka sözlerle ifade etmek gerekirse, nesne, evrimi içinde, birbirinden tamamiyle farklı birçok yadsıma parametresiyle yadsınabilir. Yadsınmış bir niteliğin yeniden yadsınması, yani yadsımanın yadsınması sözkonusu olunca, nesnenin eski niteliği, ya da daha doğru bir deyişle: nesnenin sözkonusu niteliğine tekâbülden eden parametrenin eski değeri yeniden elde edilir. Bu parametrenin değerine bağlı olan nesne yadsımanın yadsınması aşamasında eski du-

* Hegel'ci çelişkinin bu zaman dışılığı çok önemli. Bir çelişki, ancak zaman dışı olursa böyle belirlenebilir.

* Spinoza'nın koyduğu çok önemli felsefi önerme: «Her belirleme bir olumsuzlamadır». Yani, bir şeyi belirlerken, örneğin «kırmızı» olduğunu söylerken, buna ilişkin olmayan nitelikleri, örneğin «sarılığını», «yeşilliğini» olumsuzlarız. Hegel, Spinoza'nın önermesini tersine çevirir ve «her olumsuzlama belirleme»dir der. Bu da, onun felsefesinde, her niteliğin, olumsuzlamanın olumsuzlanması sonucu belirlenmesi mantığının bir gereğidir.

* İkinci notta değindiğimiz düşüncenin gelişmesi. Bir çelişki üçlüsü içinde, örneğin «varlık», karşıtı olan «yokluk»la olumsuzlanır, bunun da olumsuzlanması ile «oluş» uğrağına varılır. Ama «yokluk» gibi bir kategori, bundan sonraki uğraklarda kendini gösteremez. İş bitmiştir artık. Bir çelişki üçlüsünün olumsuzlama ilkeleri, o üçlü içinde izole kalır. «Parametre» deyişiyle de bu sınırlılık anlatılıyor. Böylece, Hegel'de, her çelişkinin ayrı ve kendine özgü bir «parametresi» var.

rumuyla özdeştir; eski durumuyla arasındaki fark yalnızca şudur: araya bir dizi başka parametre girmiştir ve bu parametreler teker teker yadsınmışlardır. Buna göre yadsımanın yadsınması aşaması, belirli bir yadsıma parametresiyle karakterize edilen belirli bir *evrim döneminin* son aşaması olmaktadır. — Nesnenin yadsımanın yadsınması aşamasındaki durumuyla eski durumu arasındaki fark *evrim aralığı* (Entwicklungsabstand) kavramıyla ifade edilebilir. Nesnenin eski durumuyla yadsımanın yadsınması durumu arasındaki evrim aralığı, diyalektik yadsımaların bütünlüğüyle, daha başka yadsıma parametrelerine göre belirlenir. Nesnenin evriminin toplam süreci, bir dizi birbiri içine girift, görelî (relatif) olarak kapalı evrim devreleri olarak karşımıza çıkar; bu devrelerden her biri ayrı bir yadsıma parametresiyle ifade edilir. Evrim devresi kapanınca, yani ilgili yadsıma parametresinin tüm değerleri kullanılınca, nesnenin ondan sonraki evrimi yalnızca başka yadsıma parametrelerine göre gerçekleşebilir. ■